

Miroshnychenko L., PhD, Assistant Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

FEMINIST SCEPTICISM OF DORIS LESSING

This article introduces a new notion, 'feminist scepticism,' which is one of the attempts to theorize literary scepticism in modern English novel. D. Lessing's feminist scepticism is viewed as an intellectual practice, implemented in her writing, that aims at questioning some dogmatic assumptions of a feminist thought.

Key words: *feminist scepticism, scepticism, The Death of the Author, authorial intentions, English novel.*

УДК 82.02/.09

Муқан А.С., здобувач,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПРОЗА ЗРІЛОГО МОДЕРНІЗМУ

Стаття присвячена визначенню й аналізу поняття «мистецький експеримент» та похідного від нього – «експериментальна проза». Також розглядаються особливості експериментальної прози доби зрілого модернізму.

Ключові слова: *онауковлений експеримент, мистецький експеримент, модернізм.*

Модернізм як культурно-історичне явище кінця XIX–XX ст., яке становить складний комплекс літературно-мистецьких тенденцій, ґрунтовно досліджується вітчизняними та зарубіжними літературознавцями протягом останніх 20 років. Однак особливості експериментальної прози зрілого модернізму ще не здобулися на окреме наукове дослідження. Тому тема нинішньої статті є актуальною та перспективною.

Серед літературознавців немає єдиної думки щодо визначення поняття експерименту в літературі та як наслідок – експериментальної прози. Однак принцип, що лежить в основі тлумачення цього поняття, загальноприйнятий – усвідомленість і цілеспрямованість дії заради перевірки відомого чи створення нового.

Художній експеримент став предметом дослідження багатьох іноземних і меншою мірою вітчизняних філософів, літературознавців, культурологів. Серед найвідоміших: Г.Гадамер, Т.Адорно, Х.Ортего-і-Гассет, В.Беньямін, А.Бретон, Ю.Шевельов, Дж.Грабович, М.Р.Стех, С.Павличко, В.Агеєва, О.Боярчук, О.Бенюк, Л.Кітян та ін.

У науковій літературі художній експеримент розуміють як «принцип спрямованого художнього апробування життєвого матеріалу», «процес модифікації сталих художніх традицій, їх повна чи часткова переробка». Ці визначення можна звести до одного знаменника: експериментування – це «розмаїті трансформації первинного стану досліджуваного об'єкта» [Кітян, 2012: 32].

Із психологічного ракурсу визначає здатність автора до експериментування Д.Овсянико-Куликовський: експериментування – це «психологічна активність творчого мислення автора, що не копіює життя, а відтворює його у вигляді дослідно-апробативних конструкцій» [Овсянико-Куликовский, 1909: 99-100].

Питанню формування модерністського художнього експерименту присвячене ґрунтовне дисертаційне дослідження О.Бенюк. Відштовхуючись від поняття наукового експерименту як засобу пізнання нового, авторка формулює розуміння мистецького експерименту як засобу творення нового. Поняття власне мистецького експерименту виводиться дисертанткою з кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. Спочатку воно існувало у вигляді «онауковленого» мистецького експерименту, а згодом трансформувалося у модерністський мистецький експеримент. Виникнення хронологічно першого етапу мистецького експерименту – «онауковленого» – дослідниця пов'язує з натуралістичним художнім напрямом у літературі. Найяскравішими зразками творчих лабораторій, в яких представлений мистецький «онауковлений» експеримент, можна вважати прозу Е.Золя та І.Франка.

Мета застосування експерименту в науці та літературі натуралізму нічим не відрізнялася – вона полягала у «пізнанні істини, закладеної у подіях та фактах». Натомість «з творчого процесу Е.Золя усував уяву та фантазію: їм протиставлялися експеримент та спостереження» [Бенюк, 2004: 7]. «Онауковленому» мистецькому експерименту відповідала відображально-наслідувальна традиція, яка орієнтувалася на реалістичне відображення дійсності. Натомість модерністський експеримент взяв за мету «випробувати та змодельовати всі можливі засоби та способи творення, складові творчого процесу та художнього образу задля впровадження нового замість усталеного, загальноприйнятого» [Бенюк, 2004: 5]. Таким чином, замість пізнання дійсності відомими науці методами, модерністський експеримент мав створити нову реальність за допомогою нових – індивідуально авторських – засобів і прийомів. Остання обставина стала причиною незрозумілості та зашифрованості модерністського мистецтва для широких

мас населення. Більше того, модернізм, як стверджував Х.Ортега-і-Гассет, не мав «давати готові відповіді, сприяти пасивному спогляданню, а своїми експериментами порушував нагальні проблеми, спонукав до активних дій, до розуміння» [Бенюк, 2004: 8]. О.Бенюк виділяє експериментування модерністів з різними матеріалами: кольором (фовізм, імпресіонізм), формою (кубізм, футуризм, супрематизм), предметністю (абстракціонізм), творчим процесом (сюрреалізм).

Художні експерименти у практиці письменників зрілого модернізму на-самперед були викликані необхідністю дослідити людину нової доби, «яка перебуває під тиском двох крайностей: з одного боку, – жажіття воєн, революцій, післявоєнного погару, а з другого – грандіозного злету Евфоріона сучасності...» [Косач, 1947: 7]. Разом зі змінами умов життя суспільства внаслідок світових катастроф, а також традиційного уявлення про людську психіку, змінилися й домінанти у художній творчості. Митці не лише рішуче заявили про неспроможність попередніх художніх систем відобразити реалії нинішнього світу, а й створили власні неповторні творчі лабораторії, в яких за допомогою глибоко індивідуальних експериментів почали досліджувати навколишній світ. Головною ознакою цього дослідження став синтез. Для цього поєднувалися методи і прийоми різних наук – філософії, психології, історії, художні техніки різних видів мистецтв – музики, архітектури, живопису, театрального і кіномистецтва. В результаті сформувався самобутній художній стиль 20 сторіччя – модернізм, який, однак, органічно поєднав у собі головні здобутки попередніх напрямів – романтизму та реалізму.

До яскравих творчих експериментів вдавалися письменники-модерністи Ф.Кафка, М.Пруст, Дж.Джойс, Т.С.Еліот, Е.Паунд, Х.Л.Борхес, А.Белій, В.Маяковський, Ю.Яновський, М.Хвильовий, В.Підмогильний, В. Домонтович, Ю.Косач, І.Костецький та інші. Їхня творчість сконденсувала у собі найкращі здобутки модернізму, переосмислені й збагачені на основі власного життєвого і літературного досвіду.

Важливо зазначити, що експериментальним має право називатися не лише формально ускладнений художній текст, а й поліпроблемний твір, в якому подано нове бачення складних ситуацій, знайдені додаткові смисли, ідейні рішення. Цю думку підтримує Н. Лобас в монографії «Карнавальна поетика та жанрові особливості міжвоєнної експериментальної прози...»: «У розвитку національної літератури існують явища, що порушують установлені приписи для даного періоду, напряму чи навіть техніки. Такі явища зазвичай іменуються художнім експериментом і характеризуються виходом поза традиційно сформовані межі різностилєвістю та епатажністю [...] Поверх незвичних та епатажних авторських прийомів, які нерідко відволікають увагу критиків, виступає неоднозначність змісту» [Лобас, 2006: 50].

Через традиційну зорієнтованість експерименту на «продукт» творчого мислення, а не на акт його створення як такий», вважає літературознавець Л.Ікітян, «він (експеримент – М.А.) зазвичай співвідноситься з формальним аспектом творів – планом вираження – і майже не пов'язується з планом зображення, змісту» [Ікітян, 2012: 32, 33]. Натомість, переконана дослідниця, нова якість художнього експерименту, засвідчена з кінця ХІХ ст., розширює це поняття до «цілісної творчої стратегії, корпус якої складають специфічні прийоми характеротворення, структурування сюжету, інтриги, вираження ідеї твору, художньої комунікації письменника з читачем тощо» [Ікітян, 2012: 33].

Зокрема, Д.Овсянико-Куликовський вбачав реалізацію мистецького експерименту в літературі «у принципах «особливого висвітлення образів», у специфічно організованих автором «штучних» ситуаціях та «нарочитого підбору рис» при моделюванні поведінки та вчинків героїв твору» [Овсянико-Куликовський, 1909: 99]. Ілюстрацією цих принципів може слугувати дослідження Фелікса Якубовського творчості письменника-футуриста Гео Шкурупія щодо експериментаторства прозаїка на трьох рівнях – «образовому», «психологічному» та «сюжетному». Перший і останній рівні засвідчують увагу дослідника до творчого експерименту письменника на рівні формальному (художні деталі, особливості змалювання персонажів, композиція твору), а другий – «психологічний» – рівень апелює до таких змістово-формальних пластів, як узагальнення, символи, абстракції [Якубовський, 1929]. Прикладами художнього експериментування на різних рівнях – формальному і змістовому – також може бути творчість І.Костецького та В.Домонтовича відповідно.

Слід додати, що в сучасних літературознавчих дослідженнях актуалізується розуміння мистецького експерименту не лише у творчості, а й у житті письменників. Останні, творячи «різко індивідуальну поетику» в художніх творах, «накладали» її на власне життя, яке набувало вигляду «інтелектуального проекту» [Ікітян, 2012: 32]. Саме таке уявлення про художній експеримент як цілісну систему варто брати до уваги, коли йдеться про прозу української еміграції середини ХХ століття.

З означенням «експериментальний» у вимірі літературного твору треба поводитися вкрай обережно й обумовлювати вживання цього поняття культурно-історичним середовищем функціонування таких текстів, адже, як зазначає дослідниця експериментальної прози модернізму О.Боярчук, «поза контекстом своєї епохи вони (експериментальні твори – А.М.) можуть втратити кваліфікацію експериментальних, до того ж сприяти хибному уявленню про літературний експеримент як щось недалеко, дилетантське, недосконале» [Боярчук, 2003: 5]. Так, будь-який твір, у якому системно і послідовно застосовано нову поетику зображальних і виражальних засобів, яка різко відрізняється від усіх

попередніх (разом із пануючою) художніх традицій, можна назвати експериментальним. Ця думка підтверджується уявленням про мистецький експеримент як «метод художньої творчості, що орієнтується на впровадження нового» [Бенюк, 2004: 10].

Н.Лобас, узагальнюючи риси поетики експериментального твору в роботі О.Боярчук, називає такі: комунікативність, модель співтворення тексту автором і реципієнтом, ігрова природа, чинна на всіх структурних рівнях, іронія та парадокс. Також у дослідженні О.Боярчук йдеться про експериментування як деяку цілість, «що в ній вигаданий, уявний елемент, гра не відмежована від фактичного, образного матеріалу...» [Боярчук, 2003: 7-8], тобто нема протистояння реального та умовного світів, як це було, наприклад, в поезії романтизму, й водночас модерністи не намагаються копіювати життя і відтворити його у найменших подробицях аж до фізіологічних проявів, як це робили реалісти та натуралісти.

Інший літературознавець О.Журенко додає до рис експериментальної поетики ще й такі: змішування різних літературних жанрових кодів і мистецтв, що призводить до полістилістики, гри на зіставленні реального-умовного, маски і обличчя, фрагментаризація або «безликість» героя, творення схематичних образів [Лобас, 2009: 65].

Що ж до родової приналежності експериментальних творів (зокрема прози), то дослідники сходяться на думці про відсутність їх сталої визначеності: це – «понаджанрова категорія універсального характеру, що включає всі можливі модифікації пригодницької літератури, котрі інколи досить тісно переплітаються в тому чи іншому художньому тексті; так само, як і «проблемні» романи, відокремлені В.Дончиком від чисто експериментальних пошуків сюжетиків, романи дискусійні, «на тему», «з приводу», інтелектуальні й любовні водночас, свого роду есеїзована белетристика чи белетризовані есе...» [Боярчук, 2003: 12]. Однак можна помітити, що твори письменників-експериментаторів зазвичай мають яскраву інтелектуальну домінанту («Інтелектуальний роман – це різновид найбільш інформаційно та інтелектуально насиченого модерністського роману, в якому історія героя є опосередкованим вираженням авторського світоглядного пошуку, а жанровим прототипом є діалогічні філософські трактати Античності та Середньовіччя» [Куницька, 2013: 11]. Це пояснюється головною метою експерименту – художньо апробувати ідеї, думки, теорії на їх життєдайність і стійкість, усталені формули – на істинність. Тому герої творів авторів-експериментаторів стають носіями певних ідей, концепцій, світоглядів, а «перевірка» їх на достовірність здійснюється завдяки особливим експериментальним умовам в творчій авторській лабораторії.

Авторка дисертації «Типологія модерністського роману» І.Куницька переконана, що словосполучення експериментальна проза – це «доцільне жанрове уточнення, але термін не може слугувати назвою чітко окресленої жанрової форми, бо під поняття «експериментальний роман» потрапить чимало різнорідних творів [...] Ф.Кафки, Д.Джойса, В.Вулф, А.Платонова, В.Винниченка, М.Йогансена...» [Куницька, 2013: 7].

Справді, хоча термін експериментальна проза досить широко застосовується в літературознавчих колах (О.Капленко, О.Боярчук, Н.Лобас та ін.), він є більш узагальненою ознакою текстів, ніж їх жанрові особливості. Це поняття включає не лише типові у своїй складності формальні характеристики творів – нетрадиційну композицію, хронотоп, прийоми характеротворення, художні засоби та методи, а й неординарний спосіб подачі проблематики. Крім того, експериментальні твори зазвичай мають поліжанровий характер – в них співіснують різножанрові тексти, що створює ефект колажу. Тому для аналізу експериментальних творів модерністів варто застосовувати комплексний підхід.

Отже, поняття художнього модерністського експерименту виводиться дослідниками з кінця ХІХ – першої третини ХХ ст. і визначається як «принцип спрямованого художнього апробування життєвого матеріалу», засіб творення нової реальності за допомогою індивідуально авторських засобів і прийомів. Потреба у художньому експерименті виникла у зв'язку з неспроможністю попередніх художніх систем відобразити реалії нинішнього світу. Специфіка модерністського експериментування полягає у синтезі методів і прийомів різних наук, художніх технік різних видів мистецтва для досягнення максимально цілісного художнього відображення життя у літературі. Художні пошуки відбувалися на двох рівнях твору – формальному і змістовому. Важливо, що у смислове поле експериментаторства потрапила не лише творчість, а й життя письменників, яке часто перетворювалося на інтелектуальний проект.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бенюк О.Б. Поняття «експеримент» в логіці мистецьких подій кінця ХІХ – першої третини ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук : спец. 09.00.08 «Естетика» / О.Б. Бенюк; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2004. – 16 с.
2. Боярчук О.М. Експериментальна проза 20-их років ХХ століття: жанрово-стильові модифікації (В.Домонтович, А.Любченко, М.Йогансен) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.01 «Українська література» / О.М. Бенюк; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 220 с.

3. Ікітян Л.Н. Художній експеримент у системі процесів модернізації мистецтва межі XIX – XX століть та творчості Леоніда Андреева / Л.Н.Ікітян // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. – 2012. – №13. – С.32-37.
4. Косач Ю. Театр екзистенціалізму / Ю. Косач // Арка. – 1947. – № 1. – С. 7 – 9.
5. Куницька І.В. Типологія модерністського роману : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / І.В.Куницька ; Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. – К., 2013. – 20 с.
6. Лейдерман Н. Траектории экспериментальной поэтики / Н. Лейдерман // Вопросы литературы. – Москва, 2002. – № 4. – С. 26.
7. Лобас Н. Карнавальна поетика міжвоєнної експериментальної прози (Майк Йогансен versus Вітольд Гомбрович) : [монографія] / Н. Лобас ; наук. ред. Роман Гром'як. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. – 263 с.
8. Овсянико-Куликовский Д.Н. Наблюдательный и экспериментальный методы в искусстве / Д.Н. Овсянико-Куликовский // Собрание сочинений. Т. VI : Психология мысли и чувства. Художественное творчество. Основы ведаизма / Д.Н. Овсянико-Куликовский. – СПб, 1909. – С. 61–125.
9. Якубовський Ф. Від новели до роману : Етюди про розвиток української художньої прози XX століття / Ф. Якубовський. – Х. : ДВУ, 1929. – 217 с.

Мукан А.С., соискатель,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПРОЗА ЗРЕЛОГО МОДЕРНИЗМА

Статья посвящена определению и анализу понятия «художественный эксперимент» и производного от него – «экспериментальная проза». Также рассматриваются особенности экспериментальной прозы эпохи зрелого модернизма.

Ключевые слова: *онаученный эксперимент, художественный эксперимент, модернизм.*

Mukan Anna, PhD student,
Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

EXPERIMENTAL PROSE OF MATURE MODERNISM

The article is devoted to the definition and analysis of the concept of “artistic experiment” and derived from it – “experimental prose.” Also, the features of the experimental prose of mature modernism are reviewed.

Key words: *scientific experiment, artistic experiment, modernism.*